

KASB- INSON HAYOTINING BEZAGI

Madraximova Nargiza To'ychiboyevna

Namangan viloyati Pop tumani

MMTBga qarashli 57-maktab psixologi

Rajapova Feruza To'rajonovna

Namangan viloyat Pop tuman

MMTBga qarashli 16-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda kasbning inson hayotidagi o'rnini, uning shaxsiy rivojlanish, jamiyatdagi mavqe va hayot mazmunini belgilashdagi ahamiyati yoritiladi. Kasb insonning nafaqat daromad manbai, balki o'zini namoyon etish, jamiyatga foyda keltirish va ichki qoniqishga erishish vositasi sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kasb, mehnat, shaxs rivoji, motivatsiya, jamiyat, o'zini anglash, muvaffaqiyat.

KIRISH

Kasb inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi. Inson o'z kasbi orqali nafaqat moddiy ehtiyojlarini qondiradi, balki o'z qobiliyatlarini namoyon etadi va jamiyat rivojiga hissa qo'shadi. Shu sababli kasbni "inson hayotining bezagi" deb bejiz aytishmaydi.

To'g'ri tanlangan kasb inson hayotiga mazmun bag'ishlaydi. O'z qiziqishi va qobiliyatiga mos ish bilan shug'ullangan inson o'zini baxtli va foydali his qiladi. Aksincha, noto'g'ri tanlangan kasb insonda qoniqmaslik, charchoq va ruhiy tushkunlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Kasb insonning shaxsiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Har bir kasb ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarni talab qiladi. Bu esa insonni doimiy

o'rganishga, o'z ustida ishlashga undaydi. Natijada shaxs sifatida o'sish va rivojlanish yuz beradi.

Shuningdek, kasb jamiyat uchun ham muhim ahamiyatga ega. Har bir inson o'z kasbi orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Shifokor inson salomatligini saqlasa, o'qituvchi bilim beradi, quruvchi esa infratuzilmani rivojlantiradi. Demak, har bir kasb o'z o'rnida qadrlidir.

Kasb tanlashda mas'uliyatli yondashuv zarur. Yoshlar o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini hisobga olib tanlov qilishi kerak. Ota-ona va ustozlarning yo'l-yo'riqlari bu jarayonda muhim ahamiyatga ega.

Insoniyat tarixida jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy yuksalish va madaniy rivojlanishning asosi har doim mehnat, ya'ni kasb orqali amalga oshib kelgan. Har bir jamiyatning mustahkam poydevori – bu o'z kasbiga vijdonan yondashadigan, fidokorlik bilan ishlaydigan insonlardir.

Kasb – bu inson hayotining asosiy mazmuni, u orqali nafaqat tirikchilik qilinadi, balki inson o'zini jamiyatda anglaydi, ijtimoiy ahamiyatini namoyon etadi, ma'naviy jihatdan kamol topadi. Aynan kasb tanlovi hayotdagi ko'plab yo'nalishlarni belgilab beradi: kimdir ilm yo'lini tanlaydi, kimdir ishlab chiqarishda fidokorlik ko'rsatadi, yana kimdir esa odamlar osoyishtaligi va xavfsizligi yo'lida xizmat qiladi.

Kasbni sevish – bu faqat ishga qatnab turish emas, balki o'z kasbingizni qalb bilan his qilish, unga hurmat bilan yondashishdir. Kasbini sevgan inson hech qachon ishidan charchamaydi, balki har bir bajarilgan vazifani faxr va mas'uliyat bilan ado etadi. Bunday insonlar jamiyatda o'zining munosib o'rnini topadi, o'z mehnati bilan boshqalarga namuna bo'ladi. Kasbini sevgan inson o'z ishiga mehr qo'yadi, bilim va tajriba orttirishga intiladi, har doim o'z ustida ishlaydi va shu orqali kasbiy mahorat darajasini oshiradi. Kasb tanlash ikki tomonlama hodisa:

-kim tanlaydi (tanlov mavzusi);

-nimani tanlaydi (tanlov ob'ekti). Mavzu ham, ob'ekt ham juda ko'p xususiyatlarga ega, bu kasb tanlash hodisasining noaniqligini tushuntiradi.

Kasb tanlash (kasbiy o‘zini o‘zi belgilash) - bu bir lahzali harakat emas, balki davomiyligi tashqi sharoitlarga va kasb tanlash sub’ektining individual xususiyatlariga bog‘liq bo‘lgan bir qator bosqichlardan iborat jarayon.

Shaxsiy yondashuv nuqtai nazaridan kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonining to'rt bosqichi ajratiladi:

1. Kasbiy niyatlarning paydo bo‘lishi va shakllanishi va mehnatning turli sohalarida dastlabki yo‘nalish (katta maktab yoshi).
2. Kasb-hunar ta’limi tanlangan kasbni o‘zlashtirish sifatida.
3. Faoliyatning individual uslubini shakllantirish va ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritish bilan tavsiflangan kasbiy moslashuv.
4. Ishda o‘zini o‘zi anglash (qisman yoki to‘liq)- kasbiy mehnat bilan bog‘liq bo‘lgan umidlarni bajarish yoki bajarmaslik.

Shunday qilib, kasbiy o‘zini o‘zi belgilash shaxsning kasbiy faoliyatining butun davrini qamrab oladigan jarayon sifatida qaraladi: kasbiy niyatlarning paydo bo‘lishidan tortib, ishdan chiqishgacha.

Biz o‘z taqdirini o‘zi belgilash bosqichlarini ko‘rib chiqamiz:

Rivojlanish psixologiyasi kasbiy o‘zini o‘zi belgilashning boshlanishi: Birinchi bosqichni- bola turli xil professional rollarni o‘z zimmasiga oladigan va ular bilan bog‘liq xatti-harakatlarning elementlarini yo‘qotadigan bolalar o‘yini bilan aniqlaydi.

Ikkinchi bosqich-bu o‘spirin uchun turli xil jozibali kasblardan kelib chiqadigan o‘spirin xayollari.

Uchinchi bosqich-o‘spirinlik va yoshlikning katta qismi-kasbning dastlabki tanlovi, bu erda turli xil kasbiy faoliyat “saralanadi” va o‘spirin yoki yigitning qiziqishlari, qobiliyatlari, qadriyatlar tizimi nuqtai nazaridan baholanadi.

To‘rtinchi bosqich-ikkita asosiy komponentni o‘z ichiga olgan amaliy qaror qabul qilish:

- kasbiy tayyorgarlik darajasi, hajmi va darajasini aniqlash;
- mutaxassislikni tanlash.

Shunday qilib, o'quvchi o'z taqdirini o'zi belgilash jarayoni insonning butun hayot yo'lini qamrab oladi deb aytishimiz mumkin. Biroq, bu jarayonning cho'qqisi, hayotdagi burilish nuqtasi kasb tanlash to'g'risida qaror qabul qilishdir. Vaqt o'tishi bilan u odatda umumta'lim maktabini tugatishga to'g'ri keladi. Ushbu nuqta kasbiy o'zini o'zi belgilashning oldingi bosqichlari bilan bog'liq va kasb tanlash to'g'risidagi qarorga shaxsning o'tmishdagi tajribasi ta'sir qiladi.

Psixologik adabiyotlarda kasb tanlash qanday shakllanishi va bu jarayonga qanday omillar ta'sir qilishi haqida yagona fikr yo'q.

Bir qator qarashlar mavjud, ularning har birini himoya qilish uchun ishonchli dalillar keltirilgan. Bu kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonining murakkabligi va kasb tanlash holatining ikki tomonlama tabiati bilan izohlanadi:

Bir qator tadqiqotchilar kasb tanlashda faoliyatni tanlash sifatida keng tarqalgan nuqtai nazarga ega. Bunday holda, tadqiqot mavzusi, bir tomondan, shaxsning faoliyat sub'ekti sifatida xususiyatlari, boshqa tomondan, faoliyatning tabiati, mazmuni, turlari va uning ob'ekti. Kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilash bu erda mehnat sub'ektining rivojlanish jarayoni sifatida tushuniladi. Shuning uchun, agar shaxsning psixofiziologik ma'lumotlari kasb, mehnat faoliyati talablariga javob bersa, kasb tanlash to'g'ri amalga oshiriladi. Ushbu qarash kasbni tanlagan shaxsning faol printsiptini kam baholaydi.

Keyingi nuqtai nazar: kasbni to'g'ri tanlashning asosiy determinanti kasbiy qiziqish yoki kasbiy yo'nalishdir. Ushbu yondashuv yanada samaralidir, chunki kasb tanlash sub'ektining faoliyatini tasdiqlaydi. Biroq, kasbiy qiziqish shaxsning mehnat turiga hissiy jihatdan rang-barang munosabati sifatida turli xil kelib chiqishi, shu jumladan faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan kelib chiqishi mumkin. Bundan tashqari, kasbni ma'lum bir ish turiga qisqartirish mumkin emas. Kasb tanlashning asosi sifatida kasbiy qiziqishni mutlaqlashtirish ham mutlaqo qonuniy emas.

Bir qator mualliflar kasb tanlashga shaxsning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashining alohida holati sifatida qarashadi, kasb tanlash bir tomondan, ijtimoiy

jihattan berilgan deb hisoblanadi, boshqa tomondan, birinchi navbatda, kasbning ijtimoiy xususiyatlari bilan belgilanadi.

Eng samarali-bu insonning yaxlit hayotini belgilashdagi eng muhim voqealardan biri sifatida kasb tanlashga yondashuv. Kasb tanlash shaxsning o'tmishdagi tajribasi bilan bog'liq. Kasbiy rivojlanish jarayoni kelajakka qadar cho'zilib, "men" ning umumiy qiyofasini shakllantirishda ishtirok etadi va oxir-oqibat hayot yo'nalishini belgilaydi. Ushbu yondashuv kasb tanlashga ta'sir qiluvchi turli xil omillarni hisobga olishni talab qiladi, bundan tashqari, bu sizga vaqt jihatiga-shaxsning o'tmishdagi tajribasiga va uning kelajak haqidagi g'oyalari e'tibor berishga imkon beradi.

Kasb tanlash omillari sifatida shaxsning hayot rejalari boshqa sohalarda, masalan, shaxsiy hayotida hisobga olinishi kerak. Kasb tanlashga insonning hayotini aniqlashning bir qismi sifatida qarash, kasb tanlash sub'ektini faoliyattan mahrum qilmaydi va kasbiy o'zini o'zi belgilash omillarining butun spektrini hisobga olgan holda, har bir tanlov sub'ektiga xos bo'lgan kasb tanlash omillarining individual ierarxiyasi g'oyasiga olib keladi.

Ob'ektiv ravishda mavjud bo'lgan barcha omillar kasb tanlash jarayoniga ta'sir qiladi, ammo qaysi omillar asosiy omilga aylanishi kasb tanlash sub'ektining xususiyatlariga bog'liq. Kasb tanlashning ob'ektiv mavjud omillari faqat imkoniyatdir va ularning qaysi biri va qaysi kombinatsiyada haqiqiy tanlov jarayoniga ta'sir qilishi ma'lum bir shaxsning xususiyatlariga bog'liq. Turli sabablarga ko'ra ob'ektiv rasmdan sezilarli darajada farq qilishi mumkin bo'lgan tanlov holatining sub'ektiv tasviri katta ahamiyatga ega.

Kasbiy mahorat – bu insonning o'z sohasida chuqur bilimga ega bo'lishi, tajriba orttirib, malakasini doimiy oshirib borishi, amaliyotda samarali ishlash qobiliyatidir. Har qanday sohada muvaffaqiyat qozonish uchun nafaqat bilim, balki chin dildan xizmat qilish istagi, fidoyilik, halollik va vatanparvarlik kabi yuksak fazilatlar ham muhimdir.

Inson hayot yo'lida doimo baxtga intilib yashaydi. Baxt esa nafaqat moddiy farovonlik, balki mustahkam oila, yaqin insonlar bilan totuvlik va o'ziga yoqqan kasbga ega bo'lish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli inson hayotida eng muhim qarorlardan biri — kasb tanlash hisoblanadi. To'g'ri tanlangan kasb nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki hayotdan qoniqish va ruhiy barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Kasb tanlash jarayoni oddiy emas, balki murakkab psixologik jarayon bo'lib, unda shaxsning qiziqishlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari va ijtimoiy omillar o'zaro uyg'unlashadi. "Inson–kasb" munosabati aynan shu jarayonda shakllanadi. Kasb — bu insonning ma'lum bilim, ko'nikma va malakaga tayangan holda amalga oshiradigan faoliyat sohasi bo'lib, u orqali shaxs o'z ehtiyojlarini qondiradi va jamiyatda o'z o'rnini topadi. Shu bilan birga, zamonaviy taraqqiyot natijasida kasblar ham o'zgarib, yangilanib boradi, bu esa kasb tanlashda zamon talablarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Kasb tanlashning psixologik asoslarini bir necha muhim omillar orqali tushuntirish mumkin. Avvalo, motivatsion omillar muhim ahamiyatga ega. Insonning qaysi kasbni tanlashi uning qiziqishi, orzu-intilishlari, jamiyatdagi o'rni, moddiy ta'minoti va atrofdagilarning ta'siri bilan belgilanadi. Masalan, ota-onaning fikri, tengdoshlarning qarashi yoki kasbning jamiyatdagi nufuzi ham tanlovga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim jihat — shaxsning bilim va layoqati bilan bog'liq. Har qanday kasb ma'lum tayyorgarlikni talab qiladi. Insonning o'qishga bo'lgan munosabati, yangi bilimlarni egallashga intilishi va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish darajasi uning kasbiy muvaffaqiyatini belgilaydi. Layoqat va imkoniyatlar hisobga olinmasdan qilingan tanlov ko'pincha qiyinchiliklarga olib keladi.

Uchinchi omil — shaxsning individual-psixologik xususiyatlaridir. Har bir inson o'ziga xos temperament, xarakter, qobiliyat va dunyoqarashga ega. Aynan shu jihatlar uning qaysi kasbda o'zini erkin va muvaffaqiyatli his qilishini belgilaydi. Masalan, muloqotga moyil insonlar odamlar bilan ishlashga oid kasblarda muvaffaqiyat qozonishi mumkin, tahliliy fikrlash kuchli bo'lganlar esa ilmiy yoki texnik sohalarda o'zini ko'rsatadi.

Yoshlarning kasb tanlash jarayonida ularning qiziqishlari, intilishlari va o'zini sinab ko'rishga bo'lgan ehtiyoji muhim rol o'ynaydi. Bu davrda ularning dunyoqarashi shakllanib, o'z kelajagi haqida tasavvurlari kengayadi. Shu sababli ularga to'g'ri yo'l-yo'riq berish, qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash va real imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir.

Kasb tanlash — inson hayotidagi eng mas'uliyatli qarorlardan biri bo'lib, u faqat birgina omilga emas, balki motivatsiya, bilim va individual psixologik xususiyatlarning uyg'unligiga asoslanadi. To'g'ri tanlangan kasb insonni nafaqat moddiy, balki ma'naviy jihatdan ham boyitadi va uni jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb inson hayotini bezab turuvchi, unga mazmun va maqsad bag'ishlovchi muhim omildir. To'g'ri tanlangan kasb insonni muvaffaqiyat va baxt sari yetaklaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xasanov N. "Ichki ishlar faoliyati asoslari" – Toshkent: Akademiya nashriyoti, 2021.
2. Raxmonqulov A., Mavlonov M. "Huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi" – Toshkent: Yuridik nashriyoti, 2020.
3. Normurodov S. "Kasb tanlash va unga bo'lgan munosabat" // Yoshlar tarbiyasi va kasbiy yo'naltirish. – 2021. – №4. – B. 45–50
4. Karimova D. "Ichki ishlar organlarida xizmat faoliyati va psixologik tayyorgarlik" – Ilmiyuslubiy qo'llanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2022.
5. www.iiv.uz – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining rasmiy veb-sayti. Yangiliklar, faoliyat statistikasi, qonuniy yangiliklar.
6. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
7. Ziyo.net